

СУЧАСНА ВИЩА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В ЧЕХІЇ ТА УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено актуальним питанням розвитку економічної освіти в університетах Чеської Республіки та України. Освіта в Чехії базується на принципах Білої книги, що вийшла 1999 р. У постсоціалістичних країнах економічна теорія зазнала кардинального процесу зміни парадигми. Деякі українські та чеські університети мають позитивний доробок щодо нових педагогічних технологій та поступово входять до Болонського процесу.

Після «оксамитової» революції 1989 р. молоді Чеська Республіка накреслила перед собою низку завдань для перебудови та розвитку нової держави, які торкнулись не лише політичного та економічного життя Чехії, але й призвели до нових реформ вищих та середніх навчальних закладів.

Якщо для 60-80-х років ХХ ст. була характерною формула навчання «знати трохи про все», то 90-ті роки того самого століття породили нову формулу - знати сутність усього. Пізнати головне з великої кількості дисциплін і накопичення інформації в кожній із них - ось мета навчання сучасного студентства. Це й стало імпульсом для того, щоб передивитись саму систему навчання як таку.

У квітні 1999 р. було створено так звану Чеську Білу книгу («Ceska Bila kniha») - народну програму розвитку освіти, в якій закладено головні завдання освітянської політики:

- реалізація навчання для всіх протягом життя;
- пристосування наукових та навчальних програм до потреб життя у поєднанні з досвідом особистості, що навчається;
- оцінка якості та ефективності освіти;
- підтримка ролі та професійної перспективи педагогічних та академічних працівників.

Актуальним питанням сьогодення є рівень і якість економічної освіти, як у Чехії, так і в Україні. З педагогічної точки зору, це насамперед стосується проблем парадигми змісту економічної освіти, освітніх стандартів, навчальних програм і планів та їх практичного спрямування.

На думку провідного науковця Київського національного університету ім. Т. Шевченка, проф. Базилевича: «Нова економіка, нове світосприйняття вимагають нових методів дослідження, нових підходів, теоретичних узагальнень та трактувань. З одного боку, неможливо зрозуміти нове, не спираючись на досвід та знання минулого. А з іншого - неможливо досягти відповідного наукового бачення сучасного світу без

сприйняття і використання сучасного інструментарію, формування нової парадигми» [1, 80].

Іншими словами, тлумачити нові економічні явища та процеси, спираючись лише на досвід минулого, неможливо. Аналіз світових закономірностей свідчить, що економіка розвивається багато в чому непередбачувано, на певних етапах процесам притаманна визначеність форм, їх взаємозв'язки піддаються аналізу, але настає ситуація, коли розвиток набуває нових, непередбачуваних раніше рис. Особливо це характерно для сучасного періоду, коли життя проходить у прискореному темпі. Динаміка економічного життя народжує в самій людині, в її взаємодії з іншими людьми економічну енергію. Дослідження особистісного потенціалу людини, її економічної поведінки, мотивації «має бути основним, домінуючим в економічних дослідженнях, теоретичних розвідках» [1, 80].

Порушуючи питання формування змісту економічної освіти, її вихідних принципів у викладенні, слід зазначити такі положення. З погляду вітчизняних і чеських дослідників, особливість сучасної наукової ситуації в економічній теорії полягає в розпочатому процесі її ідейного, теоретико-методологічного та проблемно-концептуального оновлення «Знання ідеологічних обмежень, що існували у попередні десятиліття, створили нові можливості для сучасної трансформації та розвитку... поступового подолання негативних наслідків ідейного монізму, теорій безальтернативності, застарілих та псевдонаукових стереотипів» [1, 68]. Все це призвело до переосмислення та кардинального оновлення основних положень економічної науки, її періодизації, структурування основних етапів, оцінки та класифікації критеріїв визначення наукових напрямів, шкіл і їх теоретико-методологічних засад. «Історія світової економічної думки постає як науково-пізнавальний процес, що охоплює виникнення, еволюцію, взаємодію і чергування наукових теорій, шкіл та напрямів», - пише про-

відний економіст Національного університету ім. Т. Шевченка Т. В. Гайдай [1, 68].

З поглибленням розробки методологічних засад сучасного історико-економічного аналізу зростає інтерес до філософського підґрунтя. Йдеться, передусім, про використання теоретичного потенціалу відомих в усьому світі досліджень про природу наукового розвитку та прогресу Т. Куна та І. Лакатоша, що здобули наукове визнання в другій половині ХХ ст. Томас Кун (1922-1995 рр.) - американський історик, філософ науки, визнання якому принесло дослідження чинників, що впливають на розвиток науки. Для того щоб пояснити історичний розвиток самої науки, він у книзі «Структура наукових революцій» (1962 р.) описав такі поняття, як «парадигма, нормальна наука», «наукова революція», «наукова спільнота» тощо.

А категорія «історико-орієнтований образ науки» Т. Куна, безперечно, справила конструктивне враження на історико-економічний аналіз. Будь-яка сучасна наука - інтегральне об'єднання теорій. За Т. Куном, така сукупність теорій - концептуальний модуль, що утворює метатеоретичну єдність - парадигму, яка базується на особливих онтологічних і гносеологічних установках, поширених у певній науковій спільноті. Цей видатний американський вчений під парадигмами розумів визнані всіма науковими дослідженнями, що дають науковцям модель постановки проблем і їх вирішення. Формування парадигми, за Т. Куном, є ознакою зрілості, розвитку певної науки. Зміна парадигми - шлях наукових революцій.

Інший теоретико-філософський, гносеологічний підхід створив відомий угорський філософ Імре Лакатош (1922-1974 рр.). На його думку, науково-дослідницька програма (парадигма) охоплює конвенційно визнані певною науковою спільнотою: а) «жорстке ядро» - концептуально визначальні теоретичні основи; б) «захисний пояс» - теоретичні положення, що постійно видозмінюються, оновлюються, коригуються впродовж розвитку певної теорії чи під впливом наукової критики. На цій базі, на думку провідного вченого-економіста Т. В. Гайдай, інтерпретація науково-пізнавального процесу в економічній теорії може охоплювати такі складові [1, 80]:

1. *Генетично-еволюційну* модель розвитку економічної теорії.

2. *Панівні ортодоксію та гетеродоксію* - теоретичну альтернативну на всіх ключових етапах розвитку економічної науки.

3. Ортодоксальні та неортодоксальні наукові підходи в межах певної парадигми.

4. Наукові еволюцію та революцію (спорідненість або діалектичне заперечення попередніх теоретичних моделей на новому рівні пізнання).

5. «Мейнстрім» (mainstream)-визнання однієї чи декількох домінуючих наукових парадигм.

У студентів неможливо сформувати сучасний стиль економічного мислення без критичного і творчого опанування інших фундаментальних підходів у цій царині. Зокрема, йдеться про інтелектуальний потенціал досліджень Й. А. Шумпетера. Цей вчений відкрив чинники та загальні закономірності розвитку економічного аналізу і теорії класичних наукових ситуацій.

Як бачимо, в постсоціалістичних країнах економічна теорія зазнала болісного процесу зміни парадигми. Це не могло не відбитися на загальному змісті економічної освіти, навчальних планах і програмах, стандартах освіти. Тим більше, що і Україна, і Чехія намагаються органічно вписатися в положення Болонського процесу. У Болонській декларації, підписаній 19.06.1999 р., запропоновано новий варіант організації вищої освіти. Перший ступінь - бакалавр із терміном навчання три роки - має користуватися попитом на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Другий ступінь пропонує магістратуру, можливо, 1-2 роки, а потім захист відповідної наукової роботи на ступінь доктора філософії [2, 90]. Як бачимо, Болонський процес, що крокує Європою понад п'ять років, має головною метою формування в перспективі загальноєвропейської системи освіти, що передбачає спільні принципи функціонування.

Пропозиції, розглянуті й здійснювані в межах Болонського процесу, можна звести до шести ключових позицій:

1) запровадження двоступеневої вищої освіти (сьогодні в Україні діє триступенева система: бакалавр, спеціаліст, магістр);

2) запровадження кредитної системи обліку трудомісткості навчальної роботи студента;

3) організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій; встановлення стандартів транснаціональної освіти;

4) суттєвий розвиток мобільності студентів і викладачів;

5) забезпечення працевлаштування випускників. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути сприйняті європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується всебічне використання Додатку до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО;

6) забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, яке має бути вирішене в межах Болонського процесу, є залучення до Європи більшої кількості сту-

дентів з інших регіонів світу. Вважається, що запровадження загальноєвропейської гарантії якості освіти, кредитної накопичувальної системи, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [3, 2].

З 1989 р. система освіти зазнала значних змін, як загальних, так і організаційних. У 90-х роках ХХ ст. із виникненням економічних факультетів у Чеській Республіці на базі вищого економічного навчання утворилось економічне об'єднання. У 1995 р. було засновано Асоціацію Економічних факультетів Чеської Республіки, головна мета якої - підтримувати та координувати розвиток вищої економічної освіти, накопичувати досвід і розвивати співпрацю та інтеграцію при об'єднанні навчальних програм [4, 72].

1996 р. Чеська Республіка подала заяву про членство в Європейській Унії (ЄУ) і таким чином виявила свою волю у приєднанні до суспільства європейських держав [7, 80]. Наближення до ЄУ - це прийняття нових принципів не лише у галузі економіки і політики, а і в освіті. Це чітко визначено в Законі про Вищі Навчальні заклади Чеської республіки (1998 р., ч. 1, п.1 ф): «Вищий навчальний заклад розвиває міжнародну і зокрема європейську співпрацю, підтримує спільні проекти з аналогічними інституціями за кордоном, визначає взаємні навчальні програми, технології ті дипломи. Здійснює обмін академічних працівників та студентів» [6, 3].

Спільні європейські програми виникли ще у 80-х роках ХХ ст. і надали молоді можливість пізнати основні цінності економічного, соціального та культурного життя інших європейських країн, отримати цікаву та перспективну базу для подальшої кар'єри. Освіта, навчання та молодіжні програми і сьогодні є реальним аспектом європейської інтеграції [8, 15].

Цікавим прикладом для Української економічної освіти є досвід Економічного інституту в Празі [5, 106], який став членом престижної організації - Спілки Європейських Шкіл з Менеджменту (Community of European Management Schools - CEMS). Інститут є носієм низки міжнародних проектів, метою яких було розроблення навчальних програм спеціальних економічних предметів, пов'язаних з міжнародною економікою та інтеграційними процесами.

Економічні факультети Брна, Чеських Будейовіц, Карвіни, Острави, Праги щороку оголошують конкурс на участь у роботі в міжнародній асоціації для студентів економічних і торговельних інститутів AIESES [9, 80].

Програма містить:

ІТЕР - International Traineeship Exchange Programme (економічну практику управління, маркетингу, обліку та фінансів);

TDP - Technical Development Programme (забезпечує практикою в галузі інформатики, програмування, комп'ютеризації);

YDEP - Youth Development Envoy Programme (допомагає забезпечити практикою в організації для втілення нових економічних програм).

Значне місце в процесі співпраці Чехії з Європою в галузі освіти відіграє програма TEMPUS (Trans European Mobility Programme for University Studies). Коротко мету цієї програми можна визначити такими напрямками:

- обмін студентів, викладачів та науковців у межах освітніх програм;

- обмін досвідом і пошук найкращих методів навчання;

- допомога в інноваціях, що поглиблюють зв'язок теоретичного з практичним;

- поліпшення мовних навичок.

Брати участь у вищенаведених програмах має право кожен студент, викладач, науковець. Таке навчання здійснюється у двох напрямках. Перший - можливість продовжити освіту у будь-якій країні ЄУ (за умови вільного володіння мовою країни). Другий - вивчення європейських програм у навчальних закладах Чеської Республіки. Наприклад, спеціальність **European Agriculture Diplomacy** (магістерське навчання) можна отримати у Чеському сільськогосподарському інституті (м. Прага).

Економічний інститут в Празі побудував центр європейських студій, який має бібліотеку і розвинутих активістів, створено нову спеціальність - «європейська економічна інтеграція». Магістерське навчання зі спеціальності «європейська економічна інтеграція» пропонує факультет соціальних наук Кардового Університету.

Особливістю сучасного економічного навчання в Чехії є те, що воно проходить у поєднанні з виробничою практикою. Практичні дослідження стали важливим акцентом студентської підготовки і продуктом діяльності декількох конкретних фірм, концепції регіонального розвитку, які отримали значне місце в народному економічному житті. Виробнича практика в галузі економіки враховує власний та закордонний досвід розвитку вищої школи та міжнародні підходи до класифікації якості освіти, які прийняло ЮНЕСКО. Такий підхід до організації практики відповідає вимогам нашого часу у формуванні єдиного освітнього простору в межах світового суспільства, приділяє увагу взаємообміну навчальними програмами, планами між університетами та інститутами, що працюють в різних країнах.

Деякі українські вищі навчальні заклади мають позитивний доробок у співпраці з міжнародними університетами та інститутами (НаУКМА, КНЕУ, НУ ім. Тараса Шевченка, КСУ), що дає можливість вітчизняним студентам і викладачам порівняти принципи, методики, технології освіти України з аналогічними в іноземних навчальних закладах. Досвід розвитку економічної освіти Чеської Республіки дасть можливість:

- глибше і детальніше вивчити питання розвитку і співпраці вищих навчальних закладів України з Вищими навчальними закладами ЄУ;
- знаходити оптимальні шляхи до участі у міжнародних програмах в галузі освіти;
- створювати нові навчальні плани, програми міжнародної якості в навчальних закладах України;

1. Нестеренко О., Садовий М. Методологія сучасної економічної теорії // Вища школа. - 2002. - № 4-5. - С 67-81.
2. Болонська декларація // Вища школа. - 2003. - № 1. - С. 90.
3. Кудіна В. В рамках Болонського процесу // Слов'янський університет. - 2004. - № 2. - С 2.
4. Národní program rozvoje vzdělávání v České Republice. - Praha, ' 2001.-Str. 72.
5. Vysoká Škola Ekonomická v Praze. - Praha, 1995. - Str. 106.

- здійснювати обмін студентами, викладачами, науковцями в межах програм навчальних та наукових досліджень;

- прийняти диплом міжнародного зразка, який стане візиткою в країнах ЄУ на світу.

Висновок

Темпи глобалізації світової економіки, які дедалі більше зростають, інтеграція в Європу вносять суттєві зрушення в загальний розвиток суспільства, розвиток економіки та системи вищої економічної освіти в Чехії та Україні.

Рівень навчання, якість, ефективність функціонування системи освіти - міра того, як суспільство використовуватиме творчий потенціал усіх своїх членів.

6. Zákon o vysokých Školách ze dne 22. dubna 1998.
7. UNESCO, Účení je skryté bohatství. Zpráva mezinárodní komise UNESCO "Vzdělávání pro 21. století". - Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání, 1997. - 55 str.
8. Высшая школа за рубежом: проблемы и поиски. - 1994. - № 5. - С. 13-16.
9. Rovná L. Vzdělávání a Evropská Unie, Praha, 2000. - 80 str.

O. Vashenko, M. Golubeva

MODERN ECONOMICAL EDUCATION SYSTEM OF CZECHIA AND UKRAINE: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL EXPERIENCE

The article analyses actual problems in the economical education system of universities in Ukraine and Czech Republic. Education system in Czech Republic is based on the "Bila Kniga", released in 1999. In post-communist countries the economical theory has gone through the essential paradigm changing process. Some Ukrainian and Czech universities have a positive achievements in the creation /new pedagogical technologies and are gradually entering the Bolonian Process.